

Eldre industri i Halden Svein Norheim

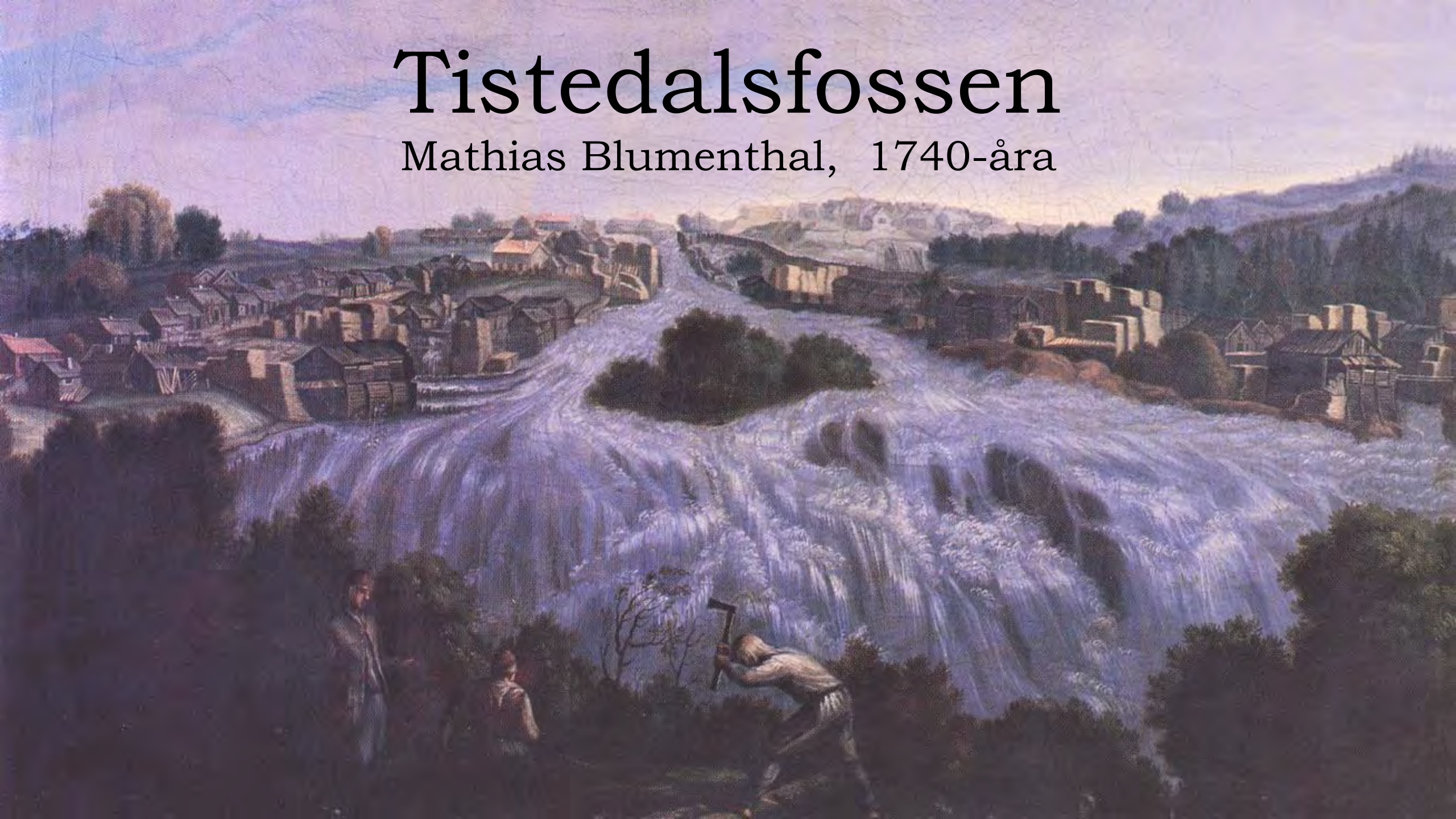
Fredriksten Rotary

Haldens Klub

17. april 2023

Tistedalsfossen

Mathias Blumenthal, 1740-åra

Tistedalsfossen

HA Grosch, ca. 1815

Grosch del.

4

Tistedalsfossen, øvre del

CA Lorentzen, ca. 1790

Svanedammen

F. Giøs, ca. 1820

Tistedalen

- Til v.: CA Lorentzen, ca 1790

Fredrikshald og Fredriksten fastning omk. 1810
Færdigt udk. efter G. F. Dreier.

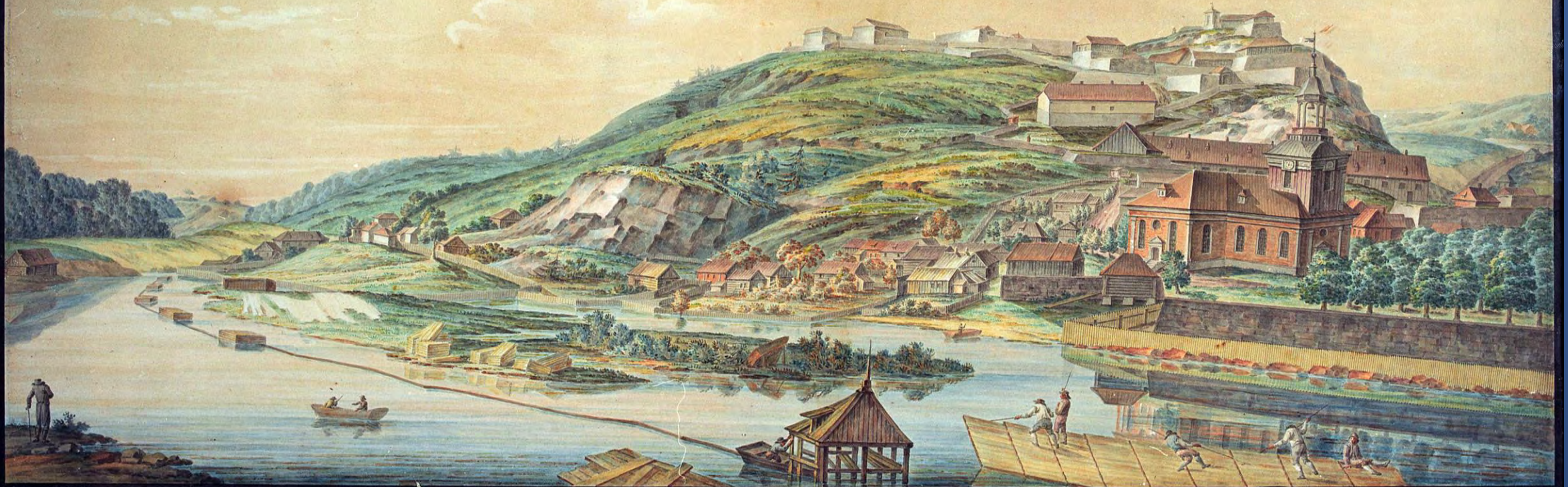
Fredrikshald – skipsfarten var viktig.

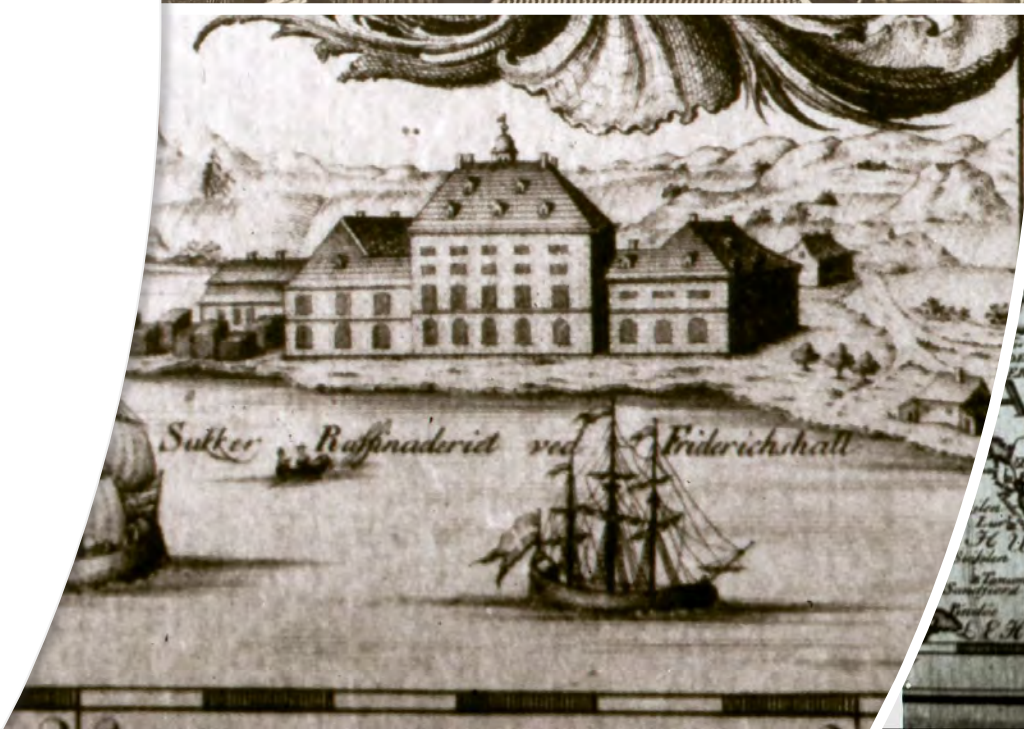
TISTA - CP Løffler

FREDERICHHALDS FÆSTNING

Fredrikshalds Sukkerværk 1752 - 1861

- Til h.:
Wangensteens
Norges-kart
- Nederst til v.:
Fredrikshalds
Sukkerværk –
randtegning fra
Wangensteens kart
- Øverst til h.:
Fredrikshalds
Sukkerværk, foto
ca. 1860

facade som den fjerde i rækken
over Backhaus' Almagern
Comtor etc.

Sukkerværket – originaltegning
og første side i stiftelsesprotokollen.

Copie af Conventionen
Indgaaet
Paa de Sjæderfeldes Sæltes Raffinade,
i rind Julestentens
Ard
Christianus den 21. Febr. 1754.

W. Løben af Privilegium som han & Kongen
forlagde den 3de Junij 1752, gavs foruden
substantielle og nye Christen Tank ynde Tidstid
paa et egentlig Pænt Raffinaderie, ind
og derved og Christen Tank, og
Abraham Wink, under Direction af
Paa Niels Tank, anlagde et
Raffinaderie i Nitten District, som
Løben har antydeligt og Bort til det for
færdigt og ubændligt rigtigt, og
Anter, som den i sin indvæde, nu
nu til alle Gavn og Anse i Høgheden
og Christen Tank, og den i den
Stationen Plan, som den vil, og
Communitetens indsalig og det for
Kongen og den i den Privilegium
Tank, som den i den i den
den 17de Febr. 1751, indlæst af Kongen
Ophøjede og den i den og den i den
Compagnie som den i den og den i den
Af det Tank ynde og den i den
og den for et regulært og den i den
den i den og den i den i den
den i den og den i den i den
Raffinaderie i den i den og den i den
Løben, og den i den i den i den

Grunnleggeren av
Sukkerværket Nils Tank
(1725-1801)

Til v.: Krukker fra
Sukkerværket.

Til h.: Gravplate til Nils
Anker og Ellen Margretha
Stang. Kjøpte
Sukkerværket 1776

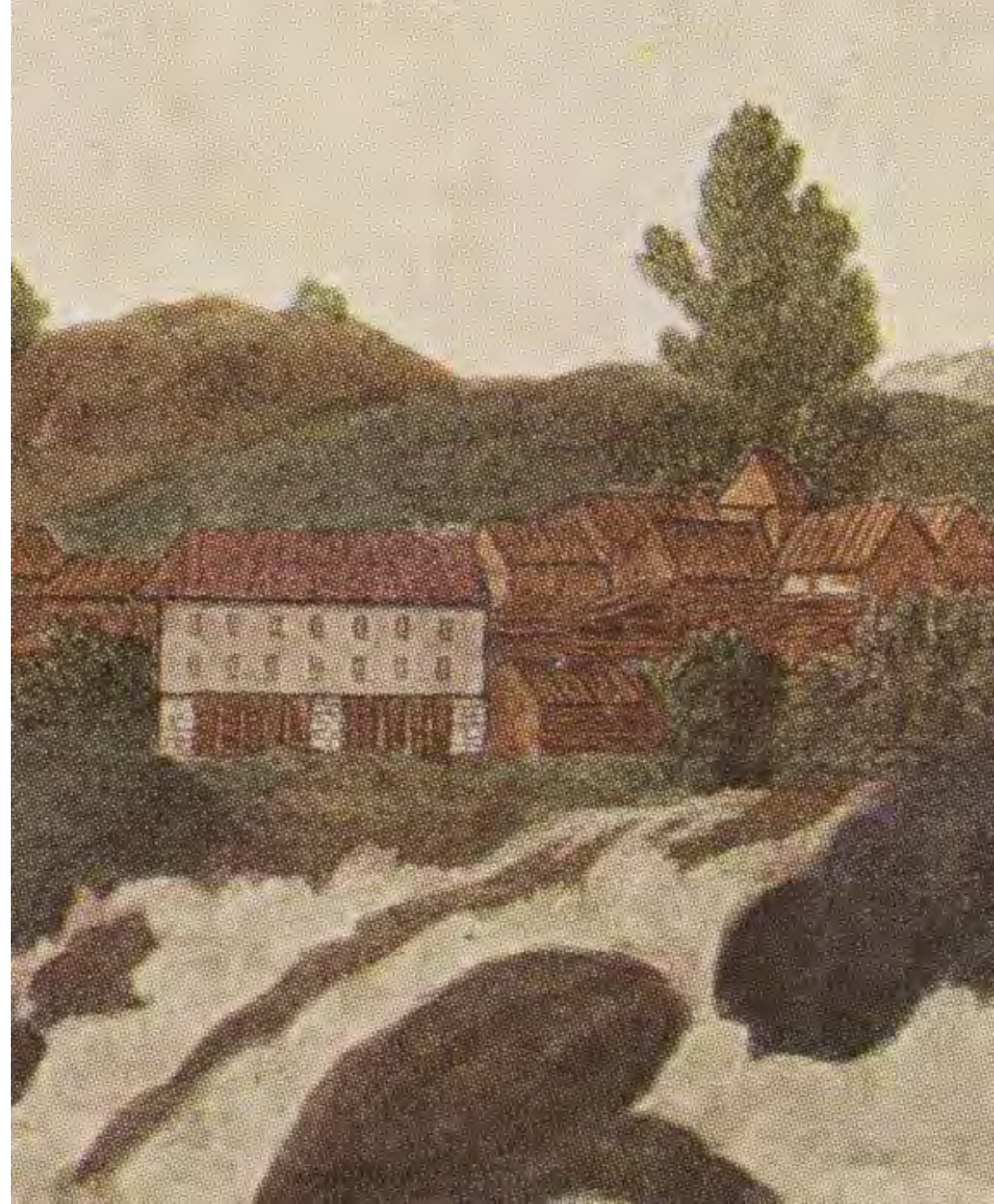
Nede til h.: Detalj av en
utskåret ekeplanke som
hang over hovedinngangen
til Sukkerværket. Utskåret
av bilthugger Heinrich
Lorentzen Bech /1718-
1776

Mads Wiels
Bomuldsfabrique
– illustrasjon av HA
Grosch

- Byggestart 1813.
produksjonen startet I
1815.
- Av mange regnet som
starten for den moderne
industriutviklingen I
Norge

Mads Wiels Bomuldsfabrique – og Helvetesfossen

- Mads Wiel drev fabrikken til sin død i 1835. Enken bestyrte hans mangslungne forretningsdrift fram til 1845. Da ble det gjennomført skifte og Bomuldsspinderiet gikk over til deres eldste sønn Truels M. Wiel –
- som samme år solgte det til Boesen og Leegaard som etablerte "*Tistedalens Bomuldsspinderei pr. Fredrikshald*".
- I 1848 ble bedriften overtatt av handelshuset Francke & Braune i Göteborg.
- I 1850 overdratt til kjøpmennene Knudsen, Lund og Rasch i Fredrikshald som da etablerte "*Haldens Bomuldsspinderei*".

SPINDERIMESTER C. F. FEYDT

DISPONENT PAUL HOFGAARD

FABRIKBESTYRER E. W. AXELSSON

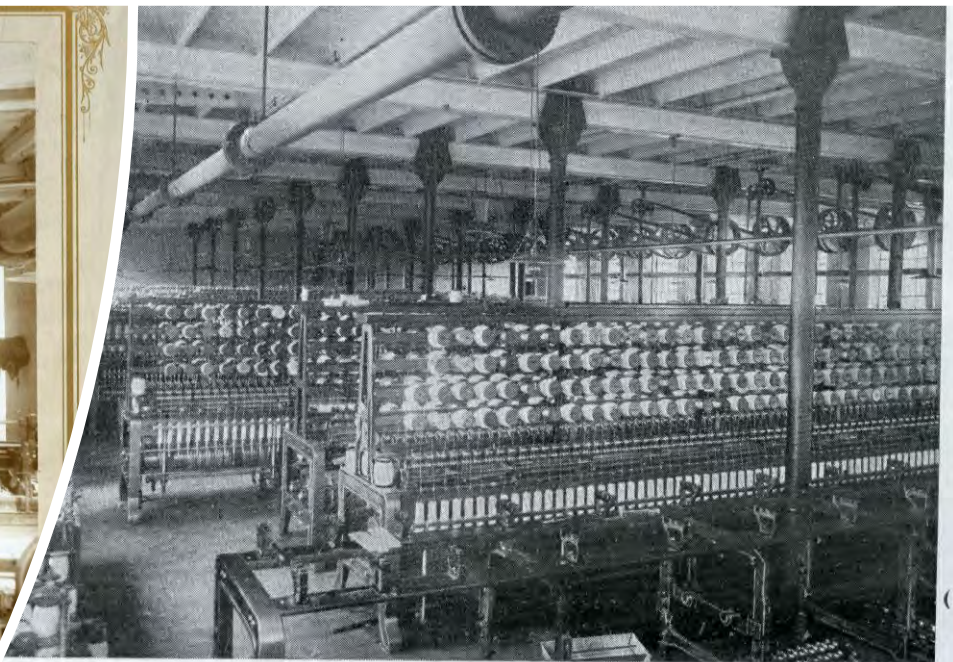
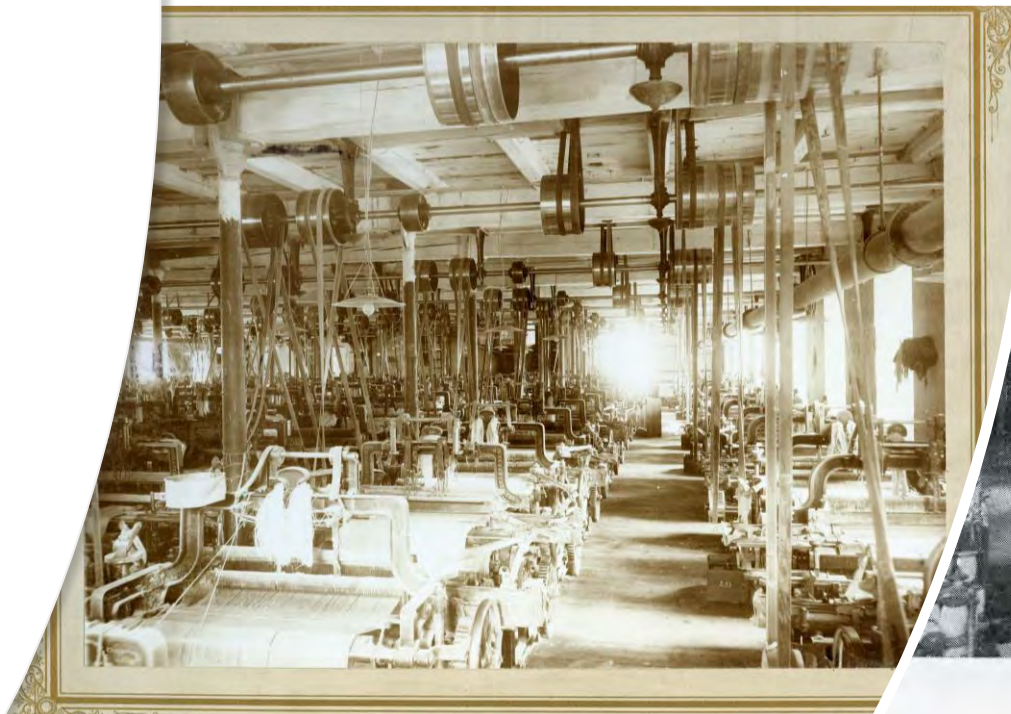
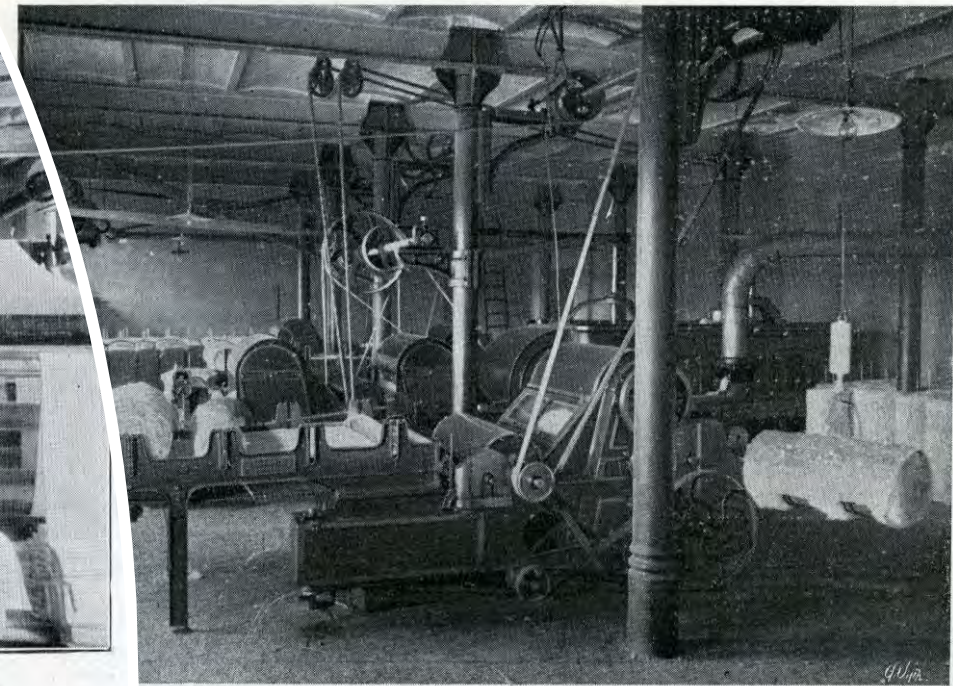

Et knippe sentrale personer fra virksomheten. Fire generasjoner Hofgaard satt i ledelsen fra 1868 – Gabriel, Paul, Gabriel og Paul. Vi ser nr. 2 og 3 i rekkefølgen her. Bomuldsspinderiets sjøbod (bygd 1760-70) var opprinnelig i Hofgaards eie, men ble solgt til fabrikken omkring 1880(?).

Fra produksjonen

- Syningen – der man så etter feil i produksjonen.
- Renseriet – der bomullsballene ble revet opp og bomullen renses for planterester.
- Veveriet – opptil 80 vevstoler på én flate!
- Spinneriet. – med lange rekker av spinnemaskiner

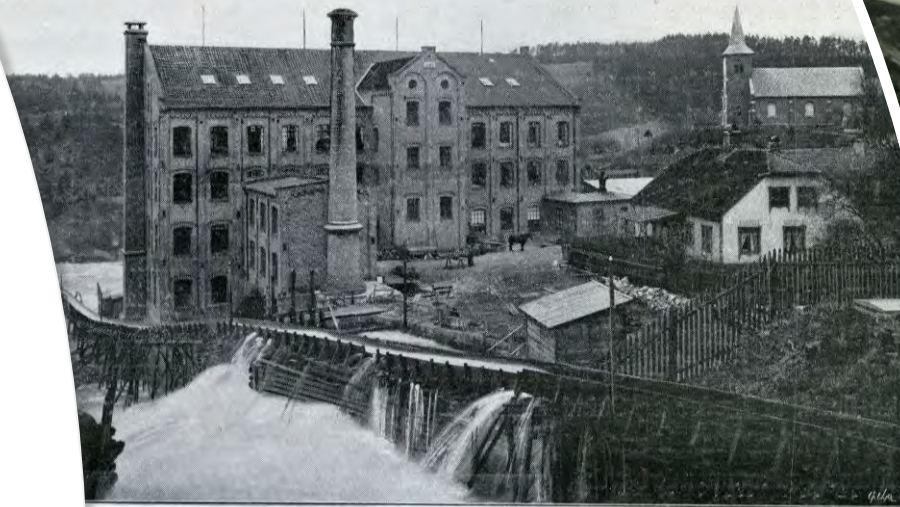

Fabrikken brenner!

- 1854 brenner den opprinnelige fabrikkbygningen. Skal ha begynt i Quærnhussaga som lå tett inntil og eides av Truels Wiel. Brannen gjorde det mulig å oppføre en mer tidsmessig bygning – i tegl og i to etasjer. Maskinparken ble også modernisert med innkjøp fra England. Fra 1856 kom Victor Kjeldberg i ledelsen. Han var den tidligere disponenten i Fredrikshalds Sukkerværk..
- Gode år i virksomheten. Men så kom den nordamerikanske borgerkrigen 1861-65 – mangel på bomull!.
- 1877 brenner bygningen på nytt! Første etasje ble rimelig uskadd og behold. Bygningen oppført i tre etasjer og utvidet.
- Nå ble det også satt i gang med veveriproduksjon – og navnet endret til “Haldens Bomuldsspinderei & Væveri”.
- Startet med 50 vevstoler som snart var økt til 120. Samtidig utvidet man antall spinnemaskiner og en 55 HK dampmaskin for vannhjulet og turbinen.
- Nordbyfallet ble innkjøpt fra Saugbrugsforeningen – og i 1883 solgte Hofgaard sin mølle – dermed hadde virksomheten kontroll med hele nordsida av Tistedalsfossen.

Haldens Bomuldsspinderi & Væveri

- Etter brannen I 1877 ble det snar behov for nye utvidelser. I 1889 sto en stor ny spinneribygning klar til produksjon (øverst til v.)
- Neste utvidelse kom i 1906-1908. Da bygdes det fargereri, fyrhus og et ny veveribygning (1907).
- Til h.: flyfoto over anlegget (ca. 1930-tallet?)
- Nye utvidelser kom så i 1947 og i 1962. Den store etterspørselen etter tekstiler ett andre verdenskrig var stor!

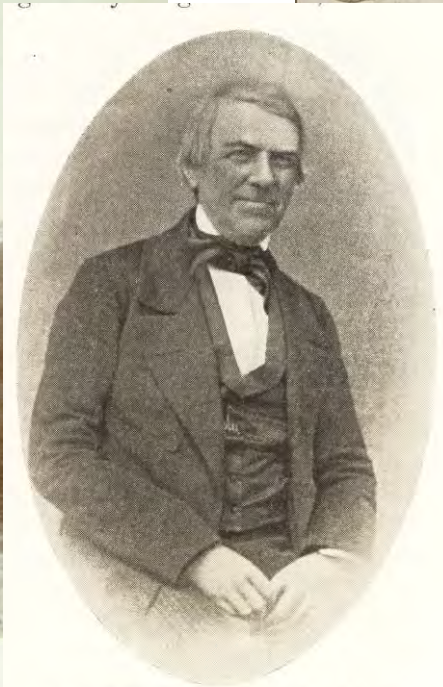
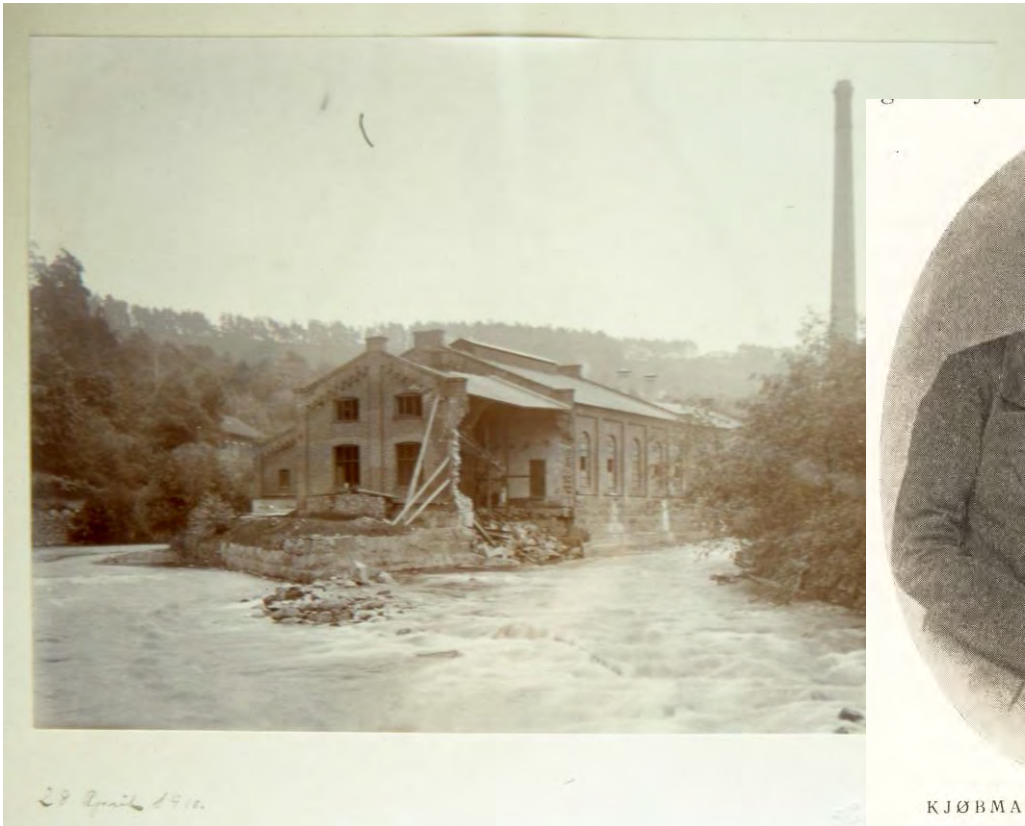
MULDSPINDERIET MED KJEDELHUS SEET FRA SYD. OPFØRT 1889

Bomuldsspinderiet var overveiende en kvinnearbeidsplass.

- Også unge jenter var ansatt i produksjonen. Men var i ledelsen og i den tekniske delen av virksomheten – som å reparere og vedlikeholde maskiner.

KJØBMAND ANDERS LUND.

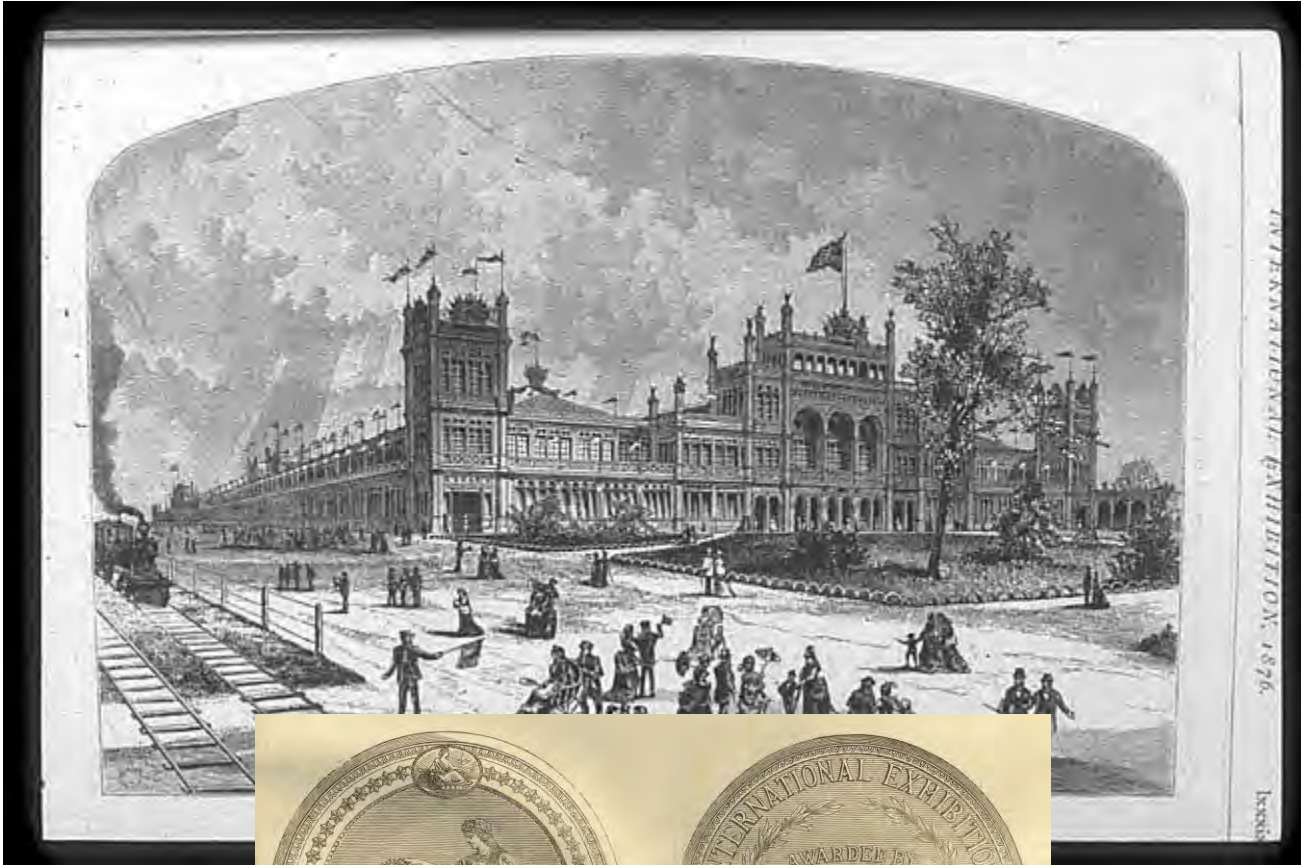
Cathrineholm Jernværk (1829- 1972)

Grunnleggeren Anders Lund. Drev også jernverket på Loviseholm i Dals Ed. Anlagt på holmen nederst i Tistedalsfossen. Først som spiker- og kjettingsmie – deretter støperi for ovner jordbruksredskap m.m. Fra 1907 emaljeverk og fortinningsverk – og mekanisk verksted.

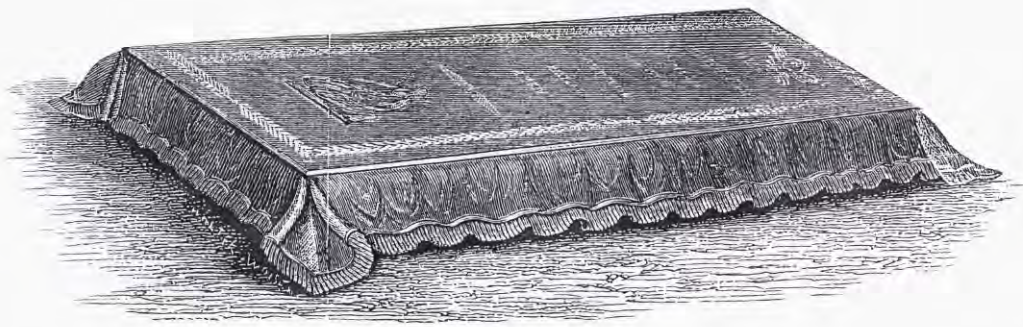
Cathrineholm – fra støperiet til venstre. Til høyre fra kullmilene som lå på holmen vis a vis Fosseløkka. Her brant man trekull til smie- og støperivirksomheten.

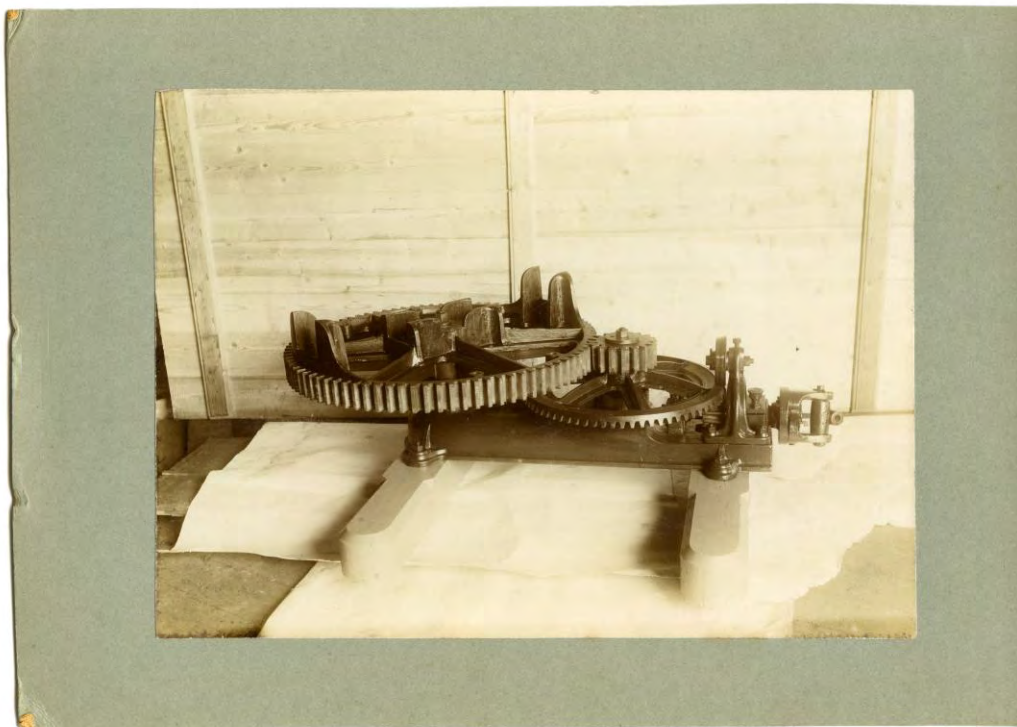
Cathrineholm deltok på verdensutstillingen i Philadelphia i 1890

Gravplade.

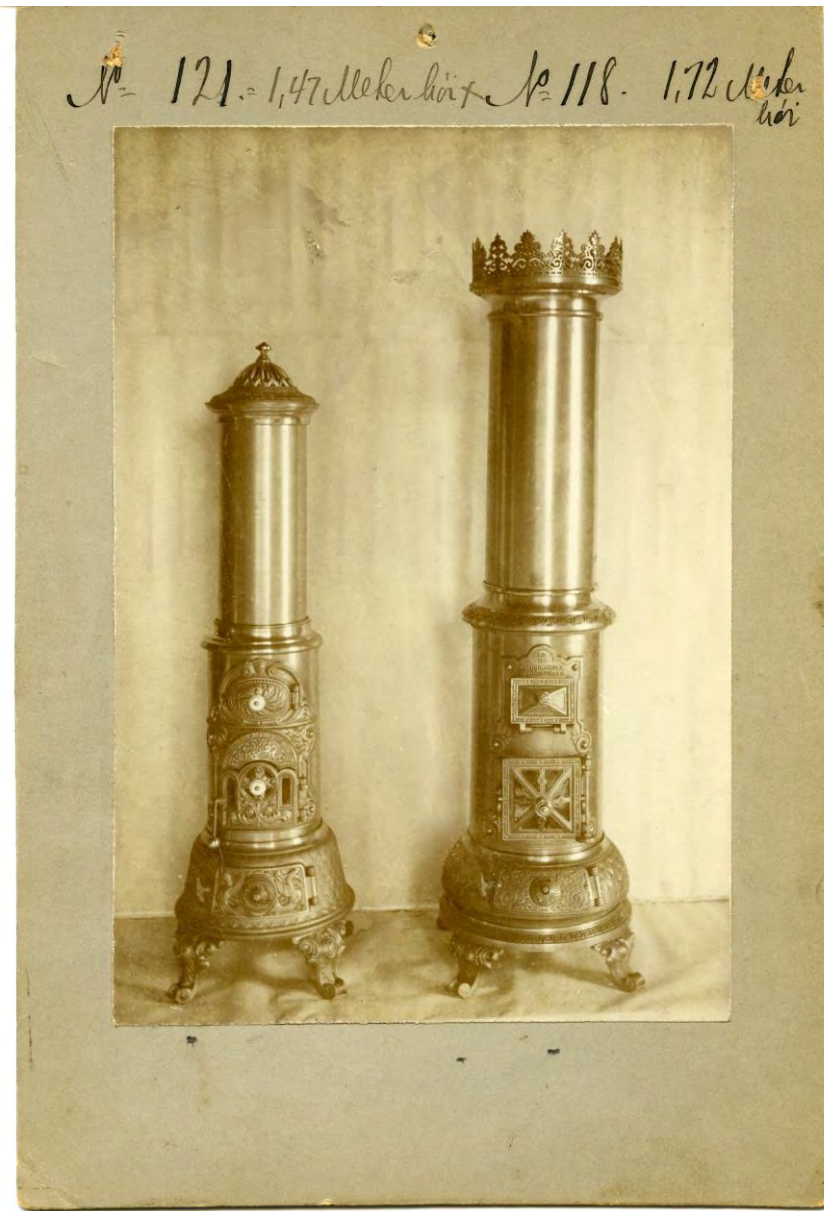
Længde 168 cm. Bredde 84 cm. Høide 21 cm. Med Inskription, sortmalet og lakeret.
Kr. ~~100~~. Dobbelte Plader Kr. ~~200~~.

Gravkors.

No. 6.
Høide 68 cm. Kr. ~~100~~.

- LOTUS – ble den store slageren på 1960-tallets produksjon av kjøkkentøy.

Foto: Væring, Olaf Martin Peder

Første fyrstikkfabrikk i 1858. Pioner var den kreative sjøkapteinen William Hamilton.

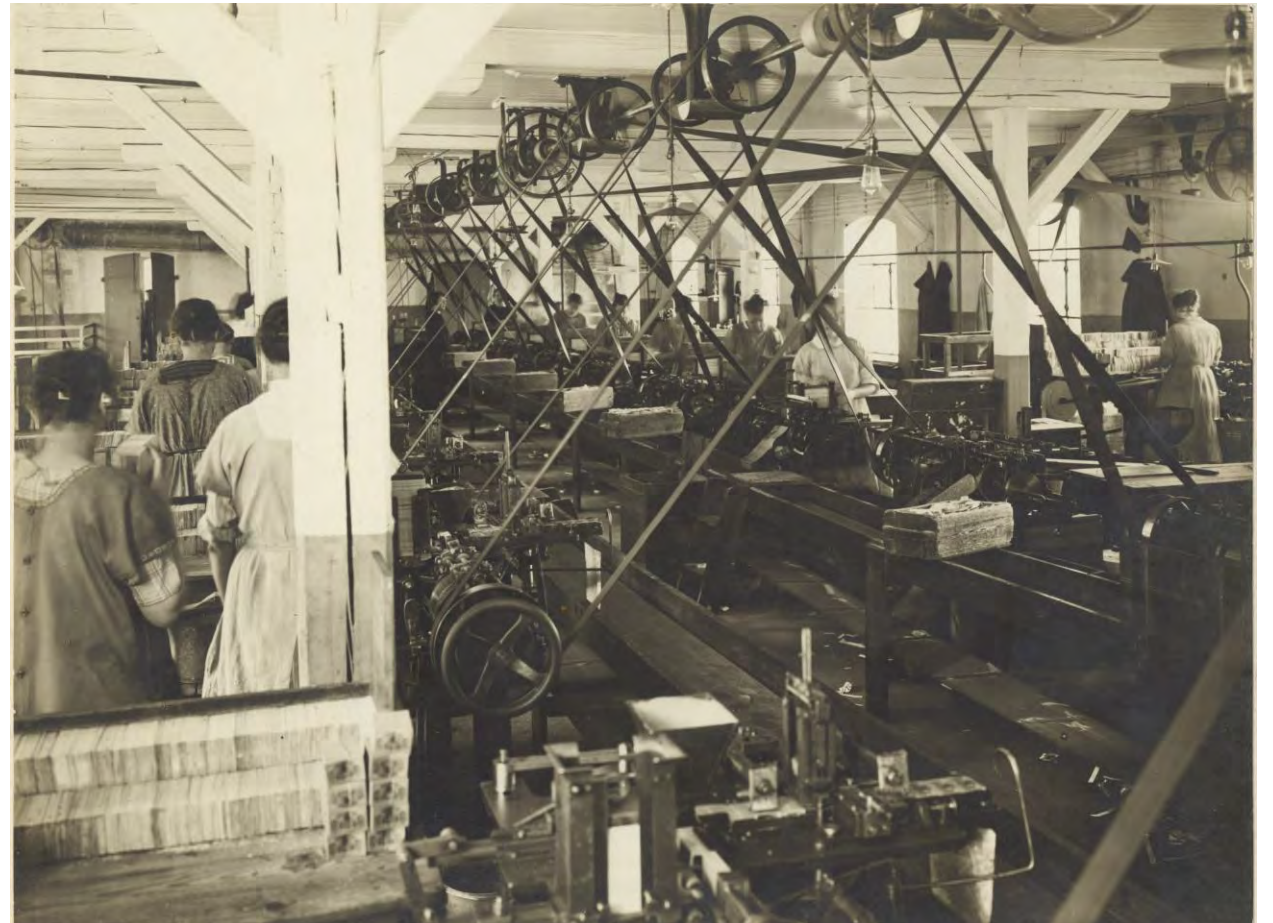
1874 grunnla byens fremste investorer, familiene Wiel og Anker, en ny fyrstikkfabrikk på Tollerkasa.

Fabrikken brant første gang i 1882. I 1922 brant den på ny, og da ble den ikke bygd opp igjen. Bedriften var i **1913 slått sammen Bryn Tændstikfabrik**, og etter brannen ble produksjonen flyttet til fabrikkene i Oslo.

Fredrikshalds Tændstikfabrik.

Hovedsakelig kvinner i produksjonen. Men styrte og vedlikeholdt maskiner. Omkring 1900 opp mot 200 ansatte.

Hva vi kunne ha snakket om!

- Tresliperier
- Høvleri
- Celluloseproduksjon
- Marmorsliperiet
- Skotøyindustrien
- Porteføljeindustrien
- Gardinfabriker
- Kåpefabrikker (konfeksjon)
- Aluminiumsprduksjon
- Glassverk

